

ספרים

בכל סרלואי

חוק טבע מוסרי

נתן אלתרמן השמיע תמיד את קולה הרוחני של האומה, שנבע מתפיסתו את הקשר בין עם ישראל לארצו כאמת מוסרית בלתי ניתנת לערעור. מהדורה חדשה לטורי הדעה השיריים

לסעון סאלטרמן גאון זה קצת כמו להגיד שחם נדא בקיץ: כולם יודעים את זה, אבל כשנחשפים למילים האדירות שלו, כמו החשיפה לבערת יוליאווגוסט – מתקשים בכל פעם מחדש להאמין עד כמה.

אלתרמן לא היה רק משורר מן המעלה הראשונה, מן המשוררים הגדולים לכל אמות המידה השיריות להתכווץ בפניה בבושה; הוא היה גם פובליציסט מבריק. את טורי הדעה השבועיים שלו פרסם כשירה בעיתון "דבר" תחת השם "הסוד השביעי"; טורי שיר מעולים אלה, העומרים בכל כללי הכתיבה ההגותית והעיתונאית, היו מוקד מוסרי חשוב ביותר בקרב החברה הישראלית הצעירה, ואירוע תרבותי שרבים ציפו לו. כמה מהטורים האלה, כ"מגש הכסף" ו"מכל העמים", הפכו לנכסי צאן ברזל בתרבות הישראלית ומוכרים עד היום.

כך זה, המקיף את השנים 1955-1959, כולל את שנות הגיבוש הראשונות של מדינת ישראל הבעיית החמורות שליו אותה: בחידת כללית, ותאבדותו של אדי אילן, הירוק הציבורי הנרא והנובק על "שתי הדרכים" שעמדו כביכול לפני רצונו השואה – בין המדרים לנספים (שבו עמד אלתרמן בנאון לצד הנספים, כנגד הרוח שרווחה אז בארץ), משפט קסטנר והציחתו, מבצע קדש והטבח בכפר קאסם.

רבודה גילולה, עריכת המהדורה החדשה של "הטור השביעי", מציגה עבודת עריכה יוצאת מן הכלל, מוערת וממופה בדקדקנות, שבה מואר כל טור מתוך הקשורו ההיסטורי, הפוליטי והשירי, ומעניקה לקראת העברי מתנה תרבותית, ספרותית ופוליטית המענגת את הדור על העבר ומעמיקה את המבט על ההווה.

אין ביטחון באין צדק

על גזולתו של אלתרמן כמשורר לירי אין חולק וכל שבה שייקש לה יהיה מוצדק. אלא שעם הזמן נראה כי הדעם והדעה של שירתו והגותית והיא מוכרת ורלוונטית פחות. המרחק בין כתיבה אקטואלית לשעתה, מלפני כשישה עשורים, לזמננו נראה גדול מאוד. בקרב השירה האופנתית והצעירה היום – זו הצעירה בנות, בנפש ובניעוק ברע – נתפס אלתרמן כדינזאור, זה שכולם יודעים לצטט משהו ממנו ("מחנה"ה התבלבלה" עד לכמה פסוקים מליל תניה), אבל אף אחד לא ממש פגש. בקרב

ההכחנה בין "הם" ו"אנחנו" היא שקר. הכנס העולמי של יוצאי מרוקו וצפון אפריקה. מוזיאון תל אביב, 1972
צילום: טרניק, עקב, לע"מ

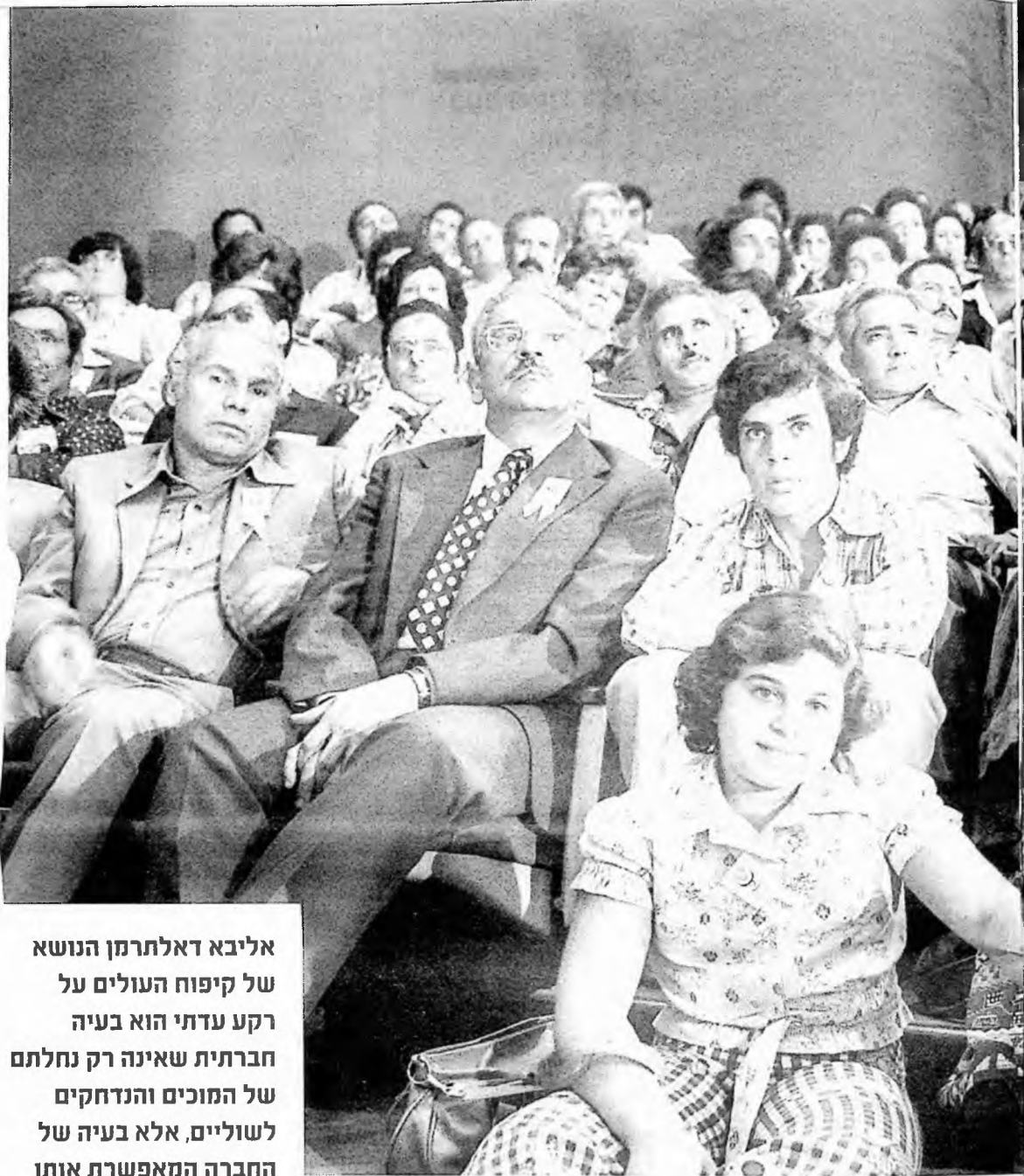
חלק מכותבי השירה החדשים נחשב אלתרמן למשהו ישן, אליטה אשכנזית ומבוססת היטב, שקול הממסד בגרונה וחמור מכך – קולה של אותה מילה גסה הנקראת לאום; מה לנו, הצעירים הלהובים והמורדים, ולו? הרי לנו שבירת האידאליים, הועקה החברתית והמחויבות להתגייס כנגד כל מה שריח של גיוס עולה ממנו.

אלא שמנו הכוכבים שבשמים, כך רגני האור שמגיעות אלינו מתרבות העבר ון הופעה מאוחרת של שמשות שוהרו מומן. הריינים הלוהטים של ימינו הם רק חלק מבערה גדולה בהרבה שנוכחת כאן זה עשרות שנים. כמעט כל השירים בכרכי "הטור השביעי" יכולים לגלות לנו משהו על הישראליות של היום, והבחירה ביניהם לצורך הרשימה הזו קשה. נבחר בנושא פוליטי-ספרותי, כי מהו הנושא החם ביותר בשירה העברית כיום אם לא מה שמכונה "השר הערתי", שקץ במקומו הצר בבקבו ועכשיו גר בפנטזיה מרווח, מוקף בעיתונאים?

פי הנה שוב ישרני הקו לשהקרה והישרני צעד / ומשבו הדממה. עד פקום מחדל איזו רוח קזזית

/ בין עולי הרי אטלס... ושבו נצטרף. למרבה הצער, / להזעיק משטרה ולהפלות בין הערך לבין החזית... // פו, מפבר מבקשים הדברים אמירה ודין ובדק - / יסודי הדברים, לא שטחם העליון. הנשקף מרחוק. / כפית על פטחון? בלא טפק! אבל אין פטחון באין צדק. / חק אחד לותיק ועולה! שני שקים הפה אפס חק!

אליבא דאלתרמן, הנושא של קיפוח העולים על רקע ערתי הוא בעיה חברתית שאינה רק נחלתם של המוכים והנדהקים לשוליים אלא של החברה המאפשרת אותה. בשיר "שער העלייה" מתאר אלתרמן את מחאתה של קבוצה מעולי מרוקו שהתנגדה למדיניות "מהאונייה לכפר", ששלחה את העולים בפריפריה מיד בהגיעם לארץ; העולים סירבו להישלח למקומות מרוחקים והתיישבו במתאה על רצפת מחנה שער העלייה. בסופו של דבר הומונה משטרה והמתנגדים הוסעו בכוח למושב משואה. בשיר זה מגיב אלתרמן לחשש הסוכנות כי ההתיישבות בפריפריה תספוג

המתרפקים על שערי הארץ ממרוקו, ו"אנהגרי" - ירבי הארץ - היא שקר. קולה המיסטי כמעט של האוהבה. האבל אלטרמן הוא תמיד קול לא מחולל של אמת רוחנית, כס"ע בפסקנות כי העולים הנאבקים על שלמות מספחהם אוחזים באמת מוצקה יותר מו של העם המוכן לוהר על הלקים ממנו בשל סיבות כלכליות.

רוץ עבדי דנינו

"העולה דנינו" הוא חדר דנינו, שאינו מסוגל לעבודה גופנית ודרופא בודק את כשירותו לעלייה לארץ על ידי בקשה ממנו כי ירוץ בחדר. הוא רץ לפני בניו ככל יסתלתו כדי לזכות באישור עלייה מציל חיים; כאן מפנה אלטרמן האשמה תיפיה: "כן, קטע שפזה גם הוא כל יעדר. / גם הוא כל ישכה. דף אלים ואשם. / דף פוינו של אב אשר נתר, נתר / דרך, ותינוקו רואים דגמם". אלא שהבדיחן הוא האמת, פשע לא רק כלפי היהודים, אלא כלפי חוקה של האמת, שכן אלטרמן תופס את הקשר בין עם ישראל לארצו כאמת בלתי ניתנת לערעור, כחוק טבע.

וכמו כשיר "אמא, כבר מותר לבכות", שבו מערערת אומות העולם באמצעות החוק האנושי (הגבלת מספר העולים לארץ) על החוק הטבעי שינצח בסופו של דבר (הקשר בין עם לארצו), וכמו בשיר "על הילד אברים", שבו מוטל צו אלוהי על הפליט היהודי להודף נפש במטע לארץ, וכמו ברבים מאוד משירי אלטרמן, שבהם מוצג היהודי השבור בגולה כסמל לתחיית העם היהודי, גם כאן נשמע דבר האל אל היחיד הסובל, המייצג את רחוז האמיתית של העם:

ואל עליון שמע! וכה אמר לו איל: / רוץ, רוץ, רוץ, עבדי דנינו... רץ כי לא תמנע. / אתה אני! אם זה החוק לישאל, / יכול נוכל לו שנינו פאחד! // רוץ, רוץ, עבדי דנינו... עזרה אני... / רוץ, רוץ ואל תסת. פי אכסה מומה. / אבל לא אכסה עלבון תחת עמי / אשר זיהו נוצץ בדמעה.

אלטרמן כותב שירה על המציאות הציונית המתמששת, אך לא תרל מלהגיד לשוועי העם התמוניה חו מודעים להיסטוריה שאתם כותבים כמו ידיכם, כי אם תבעט בחוץ - תיירשו לתת את הדין. והיסטוריה חכמה מהפשישים הכותבים אותה; המציאות הנדאה שבה עדיכם יהודים סלקציה ביהודים אודים היא עוול בזהה שאת פידתיו יקצרו וריות העתיד.

הוא לא היה נביא אך לא היה חכם ממנו, ובדחו הגדולה קרא את כיוון ריחו לפני שהזלה לגשב. בכל שנת כתיבתו מעולם לא חסך אלטרמן את עשו ממצבים של לקת מוסרית, אך תמיד מתוך ארבה הסת שובה עמקה למציאות הגדולה שהיא חלק ממנה. ודיבה לפני שכתב את מאמריו "מול מציאות שאין לה אח" ו"אלטרמן וכתב את טריו ושירתו מתוך התרעדה הזו. ●

אליבא דאלטרמן הנושא של קיפוח העולים על רקע עדתי הוא בעיה חברתית שאינה רק נחלת של המוכים והנדחקים לשוליים, אלא בעיה של החברה המאפשרת אותו

כשום עוול חברתי אחר, משריתו של זה שכונה בפי בן גוריון "נתן החכם".

כמוטו לשיר "דיצתו של העולה דנינו" מצטט אלטרמן מן העיתון "דבר" תיאור של המציאות המועזעת הזו: "היו הורים שממש לא האמינו כשאמרנו להם כי לא יוכלו לעלות עם יותר מחמישה ילדים. אך זה - בכר ברמעות - את החמישה נוכל לפרנס ואת האחרים לא...". אב אחד לשבעה ילדים, בני שנתיים עד שתיים עשרה, לא האמין לגזרה הזו: "נראה היה בנעמו - אתה רואה שניים אלה צעק. אני חונק אותם על המקום. ימותו השניים ויחיו החמישה". ועל כך כותב המשורר:

פן, קטע שפזה. איני יודע מה / דעתכם על פך. דעתי על פך היא שאולי / בקום חקנו זה חררה האדמה / תחתינו ותקרא: הם - לא אתם - בני! // דעתי היא פי בך שנה ניתעות / יסוד יצבי - אמה ונסחלף טבעה / ונתבזה פחה אשר פשל משאת / את שני המינוקות בין השבעה. אלטרמן טוען כי האבחנה בין "הם" - היהודים

דימוי שלילי של ענישה, וטוען כי חובת ההתיישבות חלה על כלל הציבור.

פרשת ילדי מרוקו

לא תהיה זו הפעם הראשונה שבה יירדש המשורר להתייחסות לשאלה פוליטית מצידה המוסרי: בתחילת שנות החמישים נסב ויכוח בקרב הוועד הציוני הפועל באשר להעלאתם הרחופה של יהודי מרוקו שהיו נתונים בסכנת חיים. בזמן של מחסור וצנע כבר בארץ הועלתה הצעה שנויה במחלוקת לערוך ביניהם סלקציה נזו המילה שהשתמשו בה; בהתאם לכללים שקבעה הסוכנות נקבעו תקנות לאישורי עלייה: משפחות גדולות, משפחות ללא מפרנס וכאלו הסובלות מכריאות לקויה נפסלו לעלייה; האחרות הוגבלו במספריהן - עד לחמישה ילדים. עם התגברות הסכנה ליהודי מרוקו נשלחו באמצע שנות החמישים פקירי סוכנות כדי לבצע את המיון. פרשה איומה זו נעלמה כמעט מהזיכרון ההיסטורי בן ימינו והיא ידועה אך למעטים שהיו חלק ממנה וצאצאיהם; היא אינה נעדרת,

נתן אלטרמן: הטור השביעי, 1955-1959
דרך חמישי: שירי העת והעיתון עריכה וביאורים: דבורה גילולה
הקיבוץ המאוחד, 2016, 558 עמ'